

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการทุนทางสังคมในโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ กรณีศึกษา บ้านเกาะกลาง ตำบลบางนมโค อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพัฒนาการทุนทางสังคมและกระบวนการทุนทางสังคมในโครงการหมู่บ้านน่าอยู่

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยผู้ศึกษาได้เข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนที่ศึกษาเป็นเวลา 2 เดือน เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจ สภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธี เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การเข้าร่วมในบางกิจกรรม ที่ชุมชนจัดขึ้น เช่น การจัดเวทีพัฒนาศักยภาพแกนนำ การเข้าร่วมประชุมของหมู่บ้าน

ผู้ที่ให้ข้อมูลในการศึกษา ก็มีทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านน่าอยู่ ครูอาจารย์ในพื้นที่ และผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน ทำให้ได้เนื้อหาสาระข้อมูลข้อเท็จจริงของชุมชน อย่างหลากหลาย จากนั้นมาจัดหมวดหมู่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ในเห็นภาพรวมของชุมชน ให้เป็นตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งสามารถสรุปผลได้ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ลักษณะทางกายภาพ และข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน

บ้านเกาะกลางเป็นหมู่บ้านหนึ่งใน 11 หมู่บ้านของตำบลบางนมโค อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สภาพพื้นที่ในหมู่บ้านมีคลองขนามจีนไหลผ่าน มีเนื้อที่ 970.152 ไร่ หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ทิศใต้ของอำเภอเสนาประมาณ 6 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประมาณ 20 กิโลเมตร ตั้งขึ้นเมื่อช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นรอยต่อเข้าสู่ยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้คนที่อพยพเข้ามาส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกัน เข้ามาถางป่าในพื้นที่เพื่อตั้งเป็นหมู่บ้าน และอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหมู่บ้านที่หนาแน่น ในละแวกนี้บ้านเกาะกลางเป็นหมู่บ้านแรกที่เข้ามาตั้ง ลักษณะหมู่บ้านมีพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นเกาะระหว่างลำรางบ่อชะโดกับลำคลองขนามจีน ผู้ที่มาก่อตั้งบ้านจึงได้เรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านเกาะกลาง” ซึ่งเป็นการเรียกตามลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ตั้งของหมู่บ้าน

ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง เหมือนขามข้าว มีลำคลองที่สำคัญ คือ ลำคลองขนมจิน ซึ่งเป็นสาขาย่อยจากแม่น้ำน้อย และแยกย่อยเป็นลำคลองเล็ก ลำราง และ ลำประโดง อีกหลายเส้นสาย ในทุกฤดูกาลลักษณะอากาศค่อนข้างอบอุ่น ไม่ร้อนจัด ไม่หนาวจัด ปริมาณฝนตกเฉลี่ยในรอบปี ประมาณ 1,080 มิลลิเมตรต่อปี (รวมทั้งอำเภอสนา)

บ้านเกาะกลางอยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลบางนมโค ปัจจุบัน ประกอบด้วย 161 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 882 คน แยกเป็นชาย 446 คน หญิง 436 คน ประชากรทั้งหมดในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ มีวัดมารวิชัยเป็นศูนย์รวมจิตใจ

ลักษณะบ้านเรือนของบ้านเกาะกลาง ในอดีตชาวบ้านนิยมปลูกบ้านเป็นเรือนทรงไทย ใต้ถุนสูง ซึ่งจะช่วยให้อากาศถ่ายเท น้ำในฤดูน้ำหลาก ในอดีตคนในบ้านเกาะกลาง ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมาณร้อยละ 65 โดยเน้นการทำนาเป็นอาชีพหลัก ต่อมาเมื่อ ปี พ.ศ. 2512 หมู่บ้านเข้าสู่ โครงการเศรษฐกิจแผนใหม่ที่เน้นการผลิตเพื่อการส่งออก และเมื่อ ปี พ.ศ. 2535 มีโรงงาน อุตสาหกรรมเข้ามาดำเนินการในละแวกนั้น ทำให้อาชีพรับจ้าง การบริการ และธุรกิจค้าขายมีความสำคัญมากขึ้น ในปัจจุบันอาชีพเกษตรกรรมลดลงเหลือประมาณร้อยละ 25

ส่วนที่ 2 ประวัติชุมชน พัฒนาการ และจุดเปลี่ยนของชุมชน

2.1 ช่วงเริ่มต้นของชุมชน (ก่อนปี 2510)

พัฒนาการทุนทางสังคมและกระบวนการทุนทางสังคมของ หมู่ที่ 10 บ้านเกาะกลาง ตำบลบางนมโค อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพื้นที่กรณีศึกษา พบว่าเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจในหลาย ๆ เรื่อง พัฒนาการของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบของการพัฒนาในช่วงของการเริ่มตั้งชุมชน จะเห็นได้ว่า ผู้ที่อพยพเข้ามาส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกัน เริ่มต้นเข้ามาบุกเบิกสร้างถิ่นฐานใหม่ และเข้ามาอาศัยอยู่ด้วยกัน ด้วยความที่ต่างก็เป็นญาติพี่น้องกัน จะทำการสิ่งใดก็มักเอื้อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันได้ง่ายในสังคมกลุ่มพี่น้อง ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนจึงมักจะเห็นภาพของการเกื้อกูลและให้ความช่วยเหลือกันและกันตลอด ความเป็นเครือญาติเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไปในทางที่ดี มีการเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือแบ่งปันกัน นอกจากนี้แล้ว ระบบคิดในการช่วยเหลือกันของคนในชุมชน ไม่ได้เกิดมาจากเพียงแค่ความเป็นญาติพี่น้องกันเท่านั้น ด้วยความที่สภาพแวดล้อม ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในช่วงนั้นยังคงมีอยู่มาก ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ทุกคนอยู่ดีมีสุข เพราะมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เป็นตัวเกื้อหนุน ธรรมชาติเป็นสิ่งที่คนในชุมชนมองว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิต ประเพณีการเคารพ และปฏิบัติในการตอบแทนคุณธรรมชาติ ถือเป็นแนวปฏิบัติที่กลายมาเป็น

ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนไปแล้ว เมื่อคนอยู่ดี ไม่มีเรื่องเดือดร้อนอะไรที่ต้องดิ้นรนมากมาย ฐานทรัพยากรในชุมชนที่เอื้อให้ชีวิตของคนในชุมชนอยู่ได้อย่างพอเพียง ก็เป็นสิ่งที่หลอมรวมระบบความสัมพันธ์ของคนเข้ามาใกล้ชิดกันมากขึ้น

ยิ่งในช่วงเริ่มแรกของชุมชน ปัจจัยการดำรงชีวิตหลัก ๆ ของชุมชนก็คือการพึ่งพิง และอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นพื้นดินที่ให้ธาตุอาหาร สายน้ำที่เป็นเส้นทางสัญจร เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนในหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้เป็นเสมือนจุดเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนให้ได้มาเจอกัน ได้มีความผูกพันกันโดยธรรมชาติ คนในเมื่อมีความผูกพันเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว การช่วยเหลือแบ่งปันก็เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าชุมชนในช่วงนี้ระบบความสัมพันธ์ของคนเป็นไปในทางที่ดีและแสดงออกอย่างชัดเจน ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญที่ช่วยพยุงและดำรงความเป็นชุมชนไว้ได้ยาวนาน ความเป็นชุมชนดำรงอยู่ได้ เพราะทุกคนถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมอะไรก็แล้วแต่ จะเห็นภาพของการช่วยเหลือเอาแรงกัน ทำกิจกรรมร่วมกันโดยไม่ได้อคิดค่าจ้างหรือหวังผลกำไร ไม่ว่าจะเป็นการทำนา การสร้างบ้านใหม่ งานบุญ งานประเพณี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันมิให้เห็นอยู่เสมอ การที่ชุมชนได้เข้ามาช่วยเหลือเกื้อกูลกันในลักษณะดังกล่าว ก็เป็นการลดต้นทุนการผลิตได้ในระดับหนึ่ง เพียงเพราะการร่วมแรงร่วมใจก็สามารถทำให้กิจกรรมอะไรที่ทำก็ประสบความสำเร็จ นอกจากความเป็นเครือญาติ การมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์แล้ว การนับถือและการที่คนมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น การศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือการนับถือผี ที่คนในชุมชนเชื่อว่าเป็นสิ่งที่บันดาลความสุข และความสงบให้กับทุกคนในชุมชนได้อย่างศาลพ่อปู่หลักเมือง ก็เป็นปัจจัยที่ช่วยให้คนอยู่ร่วมกันได้สงบ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นตัวกลางที่ทำให้คนในชุมชนไม่คิดสร้างความวุ่นวายให้เกิดในชุมชน เพราะเมื่อทำผิดหรือออกนอกกรอบนอกทางของสังคมก็จะทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษ สิ่งที่เป็นความเคารพนับถือของคนในชุมชนก็เป็นเหมือนกุศโลบายของชุมชน ที่จะรักษาความสงบสุขไว้ให้ชุมชนได้อีกแนวทางหนึ่ง เมื่อคนเราให้ความเคารพและยึดเหนี่ยวในสิ่งเดียวกัน ก็ทำให้คนรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน การเป็นพวกเดียวกันทำให้คนรักกัน เกิดการช่วยเหลือกันโดยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเจ็บไข้ได้ป่วย ความเดือดร้อนของทุกคนก็ไปถึงกันและกันหมด ผู้ที่มีภูมิปัญญาในด้านการรักษาพยาบาล ก็เข้ามาช่วยบรรเทาความทุกข์ของคนในชุมชนได้ จากพัฒนาการของชุมชนในช่วงแรกนี้ จะเห็นได้ว่า การดำรงชีวิตของคนเป็นแบบที่เรียบง่าย ดำรงอยู่ด้วยความพอเพียง กระบวนการทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงนี้เกิดมาจากการที่ทุกคนมีความเป็นพวกเดียวกัน เป็นญาติพี่น้องกัน มีความเชื่อและเคารพในสิ่งเดียวกัน ประกอบกับภายในชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้คนในชุมชนมีระบบความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นโดยธรรมชาติ การช่วยเหลือกันเกิดขึ้นมาจากการที่ทุกคนมีอาชีพในการดำรงอยู่ที่ไม่แตกต่างกัน ทำให้คนใน

ชุมชนมีภาพวิถีชีวิตที่เป็นไปในทางเดียวกัน การช่วยเหลือแบ่งปันก็กลายเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน

จากกระบวนการทุนทางสังคมที่มีในช่วงแรก จะเห็นว่าการก่อให้เกิดความน่าอยู่ของชุมชนขึ้น สิ่งแวดล้อมดี สายน้ำสะอาด อาหารพอเพียง ในชุมชนมีการแบ่งปันในสิ่งที่หามาได้จากธรรมชาติ การให้ความเคารพต่อธรรมชาติก็ทำให้ชุมชนได้มีประเพณี วัฒนธรรม ที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้แล้ว ในเรื่องการดูแลสุขภาพ ชุมชนก็สามารถพึ่งพาอาศัยกันและกันได้ภายในชุมชน โดยอาศัยภูมิปัญญาในเรื่องแพทย์แผนไทย ชีวิตคนในชุมชนเป็นสุขได้โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกเข้ามาเกื้อหนุน

2.2 ช่วงจุดเปลี่ยนของชุมชน (ปี 2510-2540)

ภาพการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย การอยู่อย่างพอเพียงของชุมชน ระบบความสัมพันธ์ที่ดี มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เริ่มเปลี่ยนเมื่อความเจริญทางเศรษฐกิจเข้ามา สิ่งเหล่านี้ได้เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในชุมชน เปลี่ยนสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ เปลี่ยนระบบคิดและความสัมพันธ์ของคน ความพึงพอใจและการวิ่งตามกระแสนิยมทำให้ชีวิตของคนไม่เหมือนเดิม ความชัดเจนของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนอยู่ ที่การเปลี่ยนแนวทางการประกอบอาชีพ จากเคยทำนาปีละ 1 ครั้งได้ถูกเปลี่ยนให้เพิ่มขึ้นเป็น 2-3 ครั้งต่อปี การผลิตเปลี่ยนจากผลิตเพื่อยังชีพ เป็นการผลิตเพื่อขาย พันธุ์ข้าวที่ปลูกเมื่อก่อนเป็นพันธุ์ที่เคยใช้ในการบริโภคได้ ก็ต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวเป็นแบบใหม่ ซึ่งไม่สามารถนำมาบริโภคได้ต้องขายอย่างเดียว ระยะเวลาของการทำนาเพิ่มมากขึ้น ทำให้คนไม่มีเวลา เพราะต้องเร่งรีบผลิตข้าวให้ทันขาย ทำให้คนไม่มีเวลาในการพบปะพูดคุยกัน ไม่มีเวลาที่จะมาทำกิจกรรมอะไรร่วมกัน ระบบความสัมพันธ์ของคนได้เปลี่ยนไป จากที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก็เริ่มอยู่แบบตัวใครตัวมันมากขึ้น การช่วยเหลือเอาแรงในเรื่องการทำนา ไม่มีให้เห็นอีก เพราะระบบการผลิตอาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกแทนแรงงานคน มีการใช้สารเคมีในการผลิตมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ได้หันกลับมาทำลายสุขภาพของคน และทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น แต่ผลผลิตที่ได้กลับตกต่ำ ชาวบ้านต่างก็ต้องรับภาระหนี้สิน คนเริ่มไปเปลี่ยนอาชีพ มีการย้ายเข้าไปทำงานในที่ที่เจริญกว่า ความล้มเหลวในการประกอบอาชีพทำนาของชุมชน ครอบครัวเริ่มแตกแยก เพราะแรงงานหนุ่มสาวหลังไหลเข้าทำงานในเมืองใหญ่ ในชุมชนจึงมีแต่คนแก่กับเด็ก

ระยะเวลาผ่านไปไม่นาน พื้นที่ของบ้านเกาะกลาง ได้รับกระแสการพัฒนาที่ต้องการมีการกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ชนบท ด้วยหวังว่าจะช่วยลดการอพยพแรงงานในท้องถิ่นให้มีงานทำในชุมชน ตรงนี้เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชุมชนอีกครั้ง หากมองความเจริญในอีกมุมก็พบว่า การที่โรงงานเข้ามาตั้งในชุมชน ทำให้คนหนุ่มสาวกลับเข้ามาอยู่ในชุมชนอีกครั้ง เกิดอาชีพใหม่มา

รองรับความเจริญ แต่หากมองในด้านลบการที่คนอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนจำนวนมาก ก็ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องขยะ ยาเสพติด อาชญากรรม ฯลฯ ความหลากหลาย และการตามกระแสบริโศคนิยมที่เกิดขึ้น คนในชุมชนพยายามตามกระแสเหล่านี้ให้ทัน ยิ่งตามก็ยิ่งล่า คนมีแต่ความเร่งรีบ สิ่งที่เคยเป็นวิถีปฏิบัติประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ ก็ลดความสำคัญลงไป เพราะคนไม่มีเวลาหันหน้าเข้าหากัน เอาแต่ธุระส่วนตัวจนลืมหรือละเลยในเรื่องของส่วนรวม

แม้ชุมชนได้รับผลจากกระแสทุนนิยม บริโศคนิยมอย่างมาก ผู้นำก็ยังมีความฝันที่อยากเห็นวิถีชีวิตแบบเดิม ๆ กลับมาสู่ชุมชนอีกครั้ง ประกอบกับมีหน่วยงานวิจัยเข้ามาในพื้นที่หลายหน่วยงาน ผู้นำได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้และได้ออกไปศึกษาชุมชนอื่น ๆ นอกพื้นที่ จากนั้นจึงพยายามนำสิ่งที่ดีเอาความรู้เหล่านั้นกลับมาปรับใช้กับชุมชน แต่ก็ด้วยเหตุผลทางวิกฤตเศรษฐกิจได้ทำให้หลาย ๆ กลุ่มกิจกรรมต้องปิดโครงการลง แต่มิใช่ความล้มเหลวหากเป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ของชุมชน อย่างน้อยที่สุดได้เกิดกลุ่มผู้นำที่ต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปในทางที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ ในช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนนี้ ได้พบว่าพัฒนาการของชุมชนเปลี่ยนไปตามกระแสการพัฒนา เมื่อสิ่งแวดล้อมเปลี่ยน จิตใจคน ระบบคิด และพฤติกรรมระบบความสัมพันธ์ของคนก็เปลี่ยนตาม สิ่งเหล่านี้มีผลต่อกระบวนการทุนทางสังคม นั่นก็คือความสัมพันธ์ที่เคยเป็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือเกื้อกูล การแบ่งปัน สิ่งเหล่านี้แทบจะหมดไป ธรรมชาติถูกทำลายเพราะการใช้สารเคมี ร่างกายของคนอ่อนแอ วัฒนธรรมประเพณีได้ลดความสำคัญลง จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงชุมชนนี้ ทุนทางสังคมไม่ได้ถูกนำมาใช้กระบวนการทุนทางสังคมไม่ได้แสดงบทบาทชัดเจน เพราะระบบคิดของคนเปลี่ยนไป

จะเห็นได้ว่าในช่วงที่เป็นจุดเปลี่ยนของชุมชนนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ประเพณี วัฒนธรรมที่เคยถือปฏิบัติกันมาไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง หรือหากยังคงมีการปฏิบัติอยู่แต่ก็ลดขั้นตอน และลดความสำคัญลง สุขภาพของชุมชนถูกละเลย จะเน้นการดำรงรับมากกว่าที่จะรุก ทำให้คนมีสุขภาพอ่อนแอ ในช่วงนี้กลายเป็นช่วงแสดงความไม่น่าอยู่ออกมาอย่างชัดเจน แต่ความไม่น่าอยู่ก็ได้รับการแก้ไข เมื่อกลุ่มผู้นำและหน่วยงานภายนอกได้เข้ามาพยายามที่จะรื้อฟื้นสิ่งที่เคยถูกละเลยให้กลับมาในชุมชนอีกครั้ง อาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนทำงานร่วมกันกับหน่วยงานภายนอก โดยมีการตั้งกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา แต่กลุ่มกิจกรรมก็อยู่ได้ในระยะหนึ่ง ไม่มีความยั่งยืน สุดท้ายก็ต้องมีการล้มไป แต่ตรงนี้ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ของคนในชุมชน เกิดทีมผู้นำในการทำงานเพื่อชุมชนมากขึ้น ซึ่งถือเป็นพลังที่สำคัญของชุมชนที่จะช่วยให้ชุมชนพัฒนาได้อีกครั้ง

ส่วนที่ 3 บ้านเกาะกลางในปัจจุบัน (ปี 2540-2549)

การพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาเฉพาะเศรษฐกิจ ส่งผลให้บ้านเกาะกลางมีสภาพความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไป แม้ว่าจะได้รับการแก้ไขในช่วงหนึ่งแล้วก็ตาม แต่การแก้ไขก็ไม่ได้ดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง ปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม คนไม่เอาธุระในเรื่องส่วนรวม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน ไม่ได้รับความสนใจหรือให้ความสำคัญน้อยลง สุขภาพของคนเริ่มทรุดโทรม ชุมชนมีแต่การตั้งรับอย่างเดียว เหล่านี้ถือเป็นปัญหาที่ไม่ได้การแก้ไขอย่างจริงจัง และส่งผลให้เกิดปัญหาความไม่น่าอยู่ที่เกิดขึ้นในชุมชน การตระหนักถึงปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหา เพื่อให้สิ่งแวดล้อมได้รับการแก้ไข วัฒนธรรมประเพณีได้นำกลับมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสุขภาพของคนได้รับการดูแล สิ่งเหล่านี้เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นในชุมชน

ชาวบ้านและผู้นำเริ่มตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น มีการร่วมคิดว่าจะจัดการปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างไร ความคิดในการแก้ไขปัญหาก็ได้ถูกนำเข้าสู่ที่ประชุมอย่างจริงจัง โดยมีกลุ่มผู้นำเป็นแกนหลักในการจัดทำ ความพยายามในการทำหมู่บ้านน่าอยู่จึงเริ่มขึ้นที่การพัฒนาศักยภาพผู้นำ มีการร่วมทำงานในแต่ละกระบวนการอย่างตั้งใจ ผลของการร่วมแรงร่วมใจในครั้งนี้ ได้มีหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น อบต. สถานีอนามัยและโรงเรียน ได้เข้ามาร่วมให้การสนับสนุน ในการทำกิจกรรมแต่ละอย่าง เพื่อการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นก็จะเป็นการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้มาร่วมในการจัดทำ ผลของการทำหมู่บ้านน่าอยู่ มีการขยายผลไปยังพื้นที่ใกล้เคียง โดยมีบ้านเกาะกลางเป็นพื้นที่ต้นแบบ มีหน่วยงานภายนอก เช่น อำเภอและโรงพยาบาลเสนา ได้เข้ามาช่วยในการขยายผลพื้นที่และให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ หน่วยงานเหล่านี้ได้ต่อมาได้กลายมาเป็นภาคีร่วมในการทำหมู่บ้านน่าอยู่ในปีต่อ ๆ ไป ผลที่ได้จากการร่วมกันทำหมู่บ้านน่าอยู่ สิ่งที่ได้มาจากการทำกิจกรรมครั้งนี้ คือ ความสามัคคี ความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้าน การเข้ามาทำงานร่วมกันของหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้การทำโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ของบ้านเกาะกลาง มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในทุก ๆ ปี ถือเป็นภาพการทำงานที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืนได้ของคนในชุมชน ความน่าอยู่ของชุมชนในช่วงปัจจุบันมีความชัดเจนมากขึ้น เพราะการรื้อฟื้น การร่วมมือร่วมใจกันในการรักษาสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้น ประเพณี วัฒนธรรม ได้มีการนำมาปฏิบัติต่อเนื่องกันในทุกปี การดูแลสุขภาพของชุมชนก็มีการบริหารจัดการอย่างจริงจัง ทั้งหมดนี้เป็นความสามัคคี เป็นการให้ความร่วมมือ เป็นความต้องการที่จะให้สิ่งดีงามของชุมชนได้กลับมาสู่ชุมชนอีกครั้ง

จากพัฒนาการในแต่ละช่วงของบ้านเกาะกลาง ทำให้เห็นว่าทุนทางสังคมเกิดขึ้นมา เพราะมีหลายปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้น ปัจจัยภายในก็ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น ระบบความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี สภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ สิ่งเหล่านี้มีผลต่อ

การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในแต่ละช่วงของชุมชน หากว่ามีปัจจัยภายนอก เช่น หน่วยงานหรือองค์กรภายนอก ได้เข้ามาให้ความรู้ เข้ามาสนับสนุนงบประมาณ เข้ามาร่วมเป็นภาคีในการทำงาน การเข้ามาสนับสนุนนี้ก็ยิ่งทำให้ทุนทางสังคมมีความชัดเจน และเชื่อให้เกิดความน่าอยู่ในชุมชนมากขึ้น การดำรงอยู่และการลดบทบาทของทุนทางสังคมขึ้นอยู่กับบริบทสภาพความเป็นอยู่ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วง แต่หากปัจจัยภายในมีความเข้มแข็งและมีปัจจัยภายนอกเข้ามาหนุนเสริมก็ทำให้ทุนทางสังคมได้มีบทบาททำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

ข้อค้นพบจากการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง กระบวนการทุนทางสังคมในโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ กรณีศึกษาบ้านเกาะกลาง ตำบลบางนมโค อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ข้อค้นพบที่ได้รับจากการศึกษา คือ

1. การเกิดและการดำรงอยู่ของทุนทางสังคม ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เมื่อชุมชนมีปัจจัยภายในครบและสมบูรณ์ในตัว แม้ไม่มีปัจจัยภายนอกมาเกื้อหนุน ก็ก่อให้เกิดทุนทางสังคมได้ ปัจจัยที่เกื้อหนุนทำให้เกิดทุนทางสังคม เช่น ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ การมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อร่วมกัน ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีนี้จะต้องมีระบบความสัมพันธ์ต่อกันและกัน เมื่อมีปัจจัยภายในนี้มากพอ ก็จะเชื่อให้เกิดทุนทางสังคมขึ้นในชุมชนโดยธรรมชาติในตัวของมันเอง เมื่อมีสิ่งดังกล่าวพอเพียงกระบวนการทุนทางสังคมก็จะเกิดขึ้นได้ ซึ่งทุนทางสังคมที่มีเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความน่าอยู่ขึ้นภายในชุมชน เพราะระบบความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดระบบคิดในการเกื้อหนุนสามัคคี มีการช่วยเหลือแบ่งปัน ส่งผลให้แนวทางปฏิบัติในเรื่องความน่าอยู่ชัดเจนขึ้น การแก้ปัญหาความไม่น่าอยู่ก็สามารถดำเนินการไปได้ เพราะทุนทางสังคม คือ พลังขับเคลื่อนการทำงานของชุมชน

แต่ถ้าปัจจัยภายในที่มีในชุมชนเกิดอ่อนแอหรือไม่ได้แสดงบทบาท เพราะสาเหตุใดก็ตามแต่ ก็ทำให้ทุนทางสังคมอ่อนแอลง การที่จะทำให้ทุนทางสังคมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชนได้นั้น จะต้องพยายามรักษาปัจจัยภายในของชุมชนไว้ ในการสร้างทุนทางสังคมให้มีขึ้นนั้น ถ้าในชุมชนมีปัจจัยภายในไม่เพียงพอที่จะสร้างให้เกิดทุนทางสังคม การได้รับการหนุนเสริมหรือการเข้ามาสนับสนุนจากปัจจัยภายนอก หรือองค์กรภายนอก การเข้ามาเป็นภาคีร่วม ไม่ได้เข้ามาครอบงำก็จะทำให้ปัจจัยที่มีอยู่ภายในเกิดความสมบูรณ์ ก็ทำให้ทุนทางสังคมเกิดขึ้นได้ เฉพาะปัจจัยภายในอย่างเดียวบางครั้งก็ไม่สามารถทำให้ทุนทางสังคมเกิดหรือดำรงอยู่ได้

จะเห็นได้จากความยั่งยืนในการพัฒนาโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ของบ้านเกาะกลาง มีความยั่งยืนและมีการถือปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่องทุกปี ก็ด้วยเหตุผลคือ มีหลายหน่วยงานในพื้นที่ให้ความสนใจและให้การสนับสนุน อีกทั้งคนในชุมชนก็มีความกระตือรือร้น มีความรัก ความสามัคคี มีจิตสำนึกที่อยากจะเห็นชุมชนของตนน่าอยู่ จึงเกิดพลังความสามัคคีในการเข้ามาร่วมกายร่วมใจกัน ทำให้บ้านเกาะกลางเป็นหมู่บ้านน่าอยู่ เป็นความสำเร็จที่มีความยั่งยืน

2. ผู้นำ ถือได้ว่าเป็นปัจจัยภายในที่มีความสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาดังต่อเนื่อง เพราะผู้นำเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอันดับต้น ๆ ในการพัฒนา เป็นผู้ที่สามารถนำทางของการพัฒนาให้เกิดขึ้น เพื่อแก้ไขและพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ให้ตรงกับปัญหาของชุมชนได้ หากไม่มีผู้นำ การขับเคลื่อนงานต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นได้ยาก ผู้นำเป็นผู้ที่จะมาสานต่อ เป็นผู้ที่มีริเริ่มทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ เมื่อชุมชนเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกระแสทุนนิยม ถ้าไม่มีการเกิดกลุ่มผู้นำขึ้นมาริเริ่มในการแก้ปัญหาของชุมชน ก็จะทำให้สภาพปัญหาเกิดขึ้นโดยไม่มีการแก้ไข ผู้นำเป็นเสมือนผู้ที่เป็สื่อกลางในการประสานความสัมพันธ์ ประสานการเรียนรู้ของชุมชน เป็นผู้ริเริ่มของการให้คนได้มารวมตัวกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นระหว่างคนในชุมชน ซึ่งการเข้ามารวมตัวกันในเรื่องต่าง ๆ ที่แสดงออกมาในรูปกิจกรรม ทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไข ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ประเพณีวัฒนธรรม และเรื่องสุขภาพของชุมชน นอกจากนี้แล้วผู้นำยังเป็นผู้คนในชุมชนให้ความเชื่อถือ การทำงานหรือการปลุกจิตสำนึกในการรักถิ่นฐาน การช่วยกันแก้ปัญหาจึงเกิดขึ้นได้โดยง่าย ทำให้ชุมชนเกิดความน่าอยู่

ในกรณีการพัฒนาของบ้านเกาะกลาง จะเห็นได้ว่า ผู้นำเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดความน่าอยู่ในชุมชน นอกจากนี้แล้ว ความรอบรู้ วิสัยทัศน์ของผู้นำ ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ทำให้งานพัฒนาประสบความสำเร็จ ชุมชนมีความเข้มแข็ง ยกตัวอย่างเช่น ในการทำโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ของบ้านเกาะกลาง ที่ส่งผลให้หมู่บ้านมีความน่าอยู่ และมีความยั่งยืน สิ่งหนึ่งเกิดมาจากการที่ผู้นำพยายามที่จะสร้างผู้นำขึ้นมาหลาย ๆ รุ่น เพื่อเป็นทีมงานที่เข้มแข็งในการทำงานพัฒนาที่จะเกิดขึ้นอีกในหลายเรื่องของหมู่บ้าน การพัฒนาศักยภาพแกนนำที่บ้านเกาะกลางได้จัดขึ้น ถือเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนและต่อเนื่อง เป็นความฉลาดในการสร้างทีมงาน เพื่อประสานความสามัคคีของคนในชุมชน ผลการศึกษาทางด้านผู้นำนี้ตรงกับการศึกษาของ ญัฐกานต์ จิรวัดนา (2546, น. 117) พบว่า ผู้นำเป็นปัจจัยที่เอื้อให้กระบวนการทุนทางสังคมขับเคลื่อนไปได้อย่างราบรื่น นอกจากนี้ทุนทางสังคมที่เกิดจากผู้นำ ยังช่วยลดขั้นตอนความยุ่งยากในการดำเนินกิจกรรม

3. กระบวนการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่และปรับตัวได้ในภาวะที่ชุมชนเปลี่ยนแปลงไป หากชุมชนไม่มีการเรียนรู้ ก็ไม่สามารถหาทางออกให้กับชุมชนได้

ในช่วงที่ชุมชนเจอกับปัญหา กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน ช่วยให้ระบบคิดและระบบความสัมพันธ์ของคนเปลี่ยนไปในทางที่ดี กระบวนการทุนทางสังคมเกิดขึ้นได้โดยง่ายเมื่อชุมชนมีการเรียนรู้ เรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เท่าทันต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากกรณีศึกษาบ้านเกาะกลาง มีกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาหมู่บ้านขึ้นมาได้ โดยการเรียนรู้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต มีการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนว่าอดีต คนเฒ่าคนแก่ในสมัยก่อนอยู่กันอย่างมีความสุข ชุมชนมีความน่าอยู่ เพราะคนในหมู่บ้านไม่เคยทำลายสิ่งที่ดีงามของชุมชน เช่น สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี ความรักใคร่ ความสามัคคี สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลให้เกิดความน่าอยู่ในเรื่องของ สิ่งแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรมและการดูแลสุขภาพ เป็นความน่าอยู่ที่เกิดขึ้นครั้งในอดีต หากมีการเรียนรู้ที่จะนำแนวปฏิบัติที่เคยเกิดขึ้นในอดีตมาปรับใช้ในการทำโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ ก็จะทำให้ความน่าอยู่เกิดขึ้นได้กับคนในชุมชนปัจจุบัน แม้ปัจจุบันความน่าอยู่ดังกล่าวไม่อาจหวนกลับมาได้ทั้งหมด

แต่เพราะการเรียนรู้จะช่วยให้ชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนบางสิ่งที่มีให้ดีขึ้นได้ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้เกิดขึ้นกับชุมชนแล้ว ชุมชนได้เรียนรู้ว่าการที่หมู่บ้านจะน่าอยู่ได้ องค์ประกอบภายในของชุมชนรวมทั้งจิตใจของคน ต้องพร้อมใจกันมาปรับเปลี่ยนสิ่งที่ดีของชุมชนให้กลับมา การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นทำให้ระบบคิดให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเห็นได้จากเมื่อชุมชนเผชิญกับปัญหาในช่วงกระแสนิยมเข้ามาในหมู่บ้าน การที่ชุมชนพยายามเรียนรู้และปรับตัวก่อให้เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อการแก้ปัญหาผ่านไปได้ในระยะหนึ่ง กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ มีการคงอยู่บ้างหรือล้มไปบ้าง แต่ระบบความคิดในการพัฒนาเหล่านี้ยังคงอยู่เรื่อยมา ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมขึ้นอีกครั้งในปัจจุบัน จนทำให้บ้านเกาะกลางเป็นชุมชนน่าอยู่ขึ้นมาได้

4. การสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกับภาคีต่าง ๆ เป็นเหมือนการรวมพลังความสามัคคี เป็นการสร้างความยั่งยืนในการพัฒนา และเป็นการกระตุ้นให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในรูปแบบของกิจกรรม ส่งผ่านกระบวนการทุนทางสังคม จากกรณีศึกษา จะเห็นได้ว่าในช่วงที่ชุมชนพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้นำที่พยายามแก้ปัญหาชุมชนคือ คณะครู และผู้นำในหมู่บ้านต่าง ๆ ในบริบทพื้นที่ และก็มีหน่วยงานหรือองค์กรจากภายนอกเข้ามาสนับสนุนให้เกิดกลุ่มกิจกรรม การทำกิจกรรมมีความสำคัญที่จะต้องได้รับการร่วมมือจากหลายฝ่าย ถึงจะสร้างความน่าอยู่ให้เกิดขึ้นในชุมชนได้

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน การทำโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ นอกจากจะมีการขยายพื้นที่ในการทำกิจกรรมนี้ไปในหลาย ๆ หมู่บ้านในตำบลแล้ว เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันแบบเป็นทีมทั้งตำบล มีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งในและนอกพื้นที่ มีการบูรณาการแผนให้สอดคล้องกับแผนของหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้กิจกรรมที่บ้านเกาะกลางร่วมกันทำเกิดขึ้นอย่าง

ต่อเนื่องทุกปี เช่น โครงการหมู่บ้านน่าอยู่ที่เกิดกลางได้ทำขึ้นนี้ เกิดจากการประสานความร่วมมือจากหลายฝ่าย การประสานความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก การร่วมมือและการเอาใจใส่ในการพัฒนาหมู่บ้านอย่างจริงจัง ทำให้ชุมชนมีความน่าอยู่มากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ในการสร้างความน่าอยู่ให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน จะต้องมีการสร้างทีมผู้นำในการพัฒนาขึ้นมา เพื่อให้มีผู้นำที่หลากหลาย มีการทำงานแทนกันได้ เป็นการสร้างทีมงานในการพัฒนา ที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ ทำให้สามารถขับเคลื่อนงานต่าง ๆ ของชุมชนได้ ถือเป็นการสร้างพลังให้กับชุมชน ชุมชนก็เกิดความมั่นใจและอยากเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ผู้นำต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เพื่อที่จะให้ตนเองเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง หากมีผู้นำที่เข้มแข็งก็จะช่วยแก้ปัญหา และสร้างความเป็นชุมชนให้น่าอยู่ได้ในชุมชน นอกจากนี้ หากมีการพยายามสร้างผู้นำขึ้นได้ในการทำโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ ก็เป็นเหมือนการสร้างความต่อเนื่องให้กับกิจกรรมที่ทำได้

2. กระบวนการเรียนรู้ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมีความต่อเนื่อง ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการสร้างทุนทางสังคมที่เคยอ่อนแอ ให้กลับมาแสดงพลังในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้ ทุนทางสังคมช่วยให้เกิดความน่าอยู่ในชุมชน ในด้านการปรับตัว ปรับระบบคิด และทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนดีขึ้น การจะทำให้ทุนทางสังคมอยู่ในชุมชนได้นั้น ต้องสร้างและให้ความสำคัญกับกิจกรรมให้ทุกคนทุกระดับ ได้เข้าถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เช่นกลุ่มเยาวชน กลุ่มเด็กในพื้นที่ กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ค่อยได้มีโอกาสมาเรียนรู้การทำงานของชุมชน สถานศึกษาถือเป็นสถานที่หนึ่งที่จะช่วยให้กิจกรรมการพัฒนาและทุนทางสังคมดำรงอยู่ได้นาน หากโรงเรียนได้ให้เด็กในชุมชนได้เข้ามาร่วมเรียนรู้ในการทำงานของชุมชน บรรจุหลักสูตรหรือวิชาการท้องถิ่นในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชน อย่างน้อยก็เป็นการปลูกฝังความคิดหรือให้เด็กได้เห็นตัวอย่างการทำงานของผู้ใหญ่ เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย เด็กได้รับการปลูกจิตสำนึก ทำให้มีความรักและหวงแหนบ้านเกิด ทั้งเด็กและผู้ใหญ่มีระบบความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผลลัพธ์คือเกิดความน่าอยู่ในชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้แล้วควรส่งเสริมให้คนในชุมชนได้มีการเรียนรู้จากภายนอกให้มากเพื่อให้ได้นำมาเปรียบเทียบกับความเป็นอยู่ของชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ และนำมาปรับในพื้นที่ของตน เพื่อพัฒนาความน่าอยู่ของหมู่บ้านให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ

3. องค์กรหรือหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนการทำงานของชุมชน ควรเข้าไปทำหน้าที่หนุนเสริม อาจจะเป็นการหนุนเสริมความรู้ความคิด วิชาการ เป็นวิทยากร เป็นพี่เลี้ยงหรือเข้ามาสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ เพื่อให้กิจกรรมหรือโครงการดำเนินการไปได้อย่างมั่นคงและมีการพัฒนาเรื่อยไป ให้ชุมชนเป็นผู้ลงมือในการทำกิจกรรมของชุมชนเอง เพราะกิจกรรมที่เกิดจากชุมชนจะทำให้กิจกรรมนั้นทำแล้วได้ผลดีและมีพลังในการทำงานมากกว่าหน่วยงานเข้ามาจัดการเอง การทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกที่มาหนุนเสริม ทำให้ชุมชนรู้จักทิศทางการพัฒนามากขึ้น เมื่อชุมชนรู้จักตนเอง ก็จะทำให้ชุมชนเห็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้มีความน่าอยู่มากกว่าที่เป็นอยู่

4. ทุนทางสังคมเป็นพลังที่ช่วยให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ควรที่จะรักษาสิ่งที่เป็นองค์ประกอบภายในของชุมชนไว้ ไม่ว่าจะเป็นองค์ประกอบด้านทรัพยากร เช่น น้ำ ดิน ของชุมชนไว้ให้ได้มากที่สุด องค์ประกอบด้านปัญญา ที่เป็นภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชุมชน องค์ประกอบทรัพยากรมนุษย์เช่น ผู้นำในชุมชน จะเป็นผู้นำที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ตาม เพราะผู้นำมีความสำคัญที่จะนำพาชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี พยายามสร้างผู้นำให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ในการทำกิจกรรม เพื่อเป็นการสืบทอดแนวทางการพัฒนา นอกจากนี้แล้วควรสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งหมดนี้เป็นทุนทางสังคมที่สร้างความน่าอยู่ให้กับชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ทำการศึกษาถึงความยั่งยืนและการดำรงอยู่ของทุนทางสังคม ว่าควรจะทำอย่างไร มีวิธีการไหน มีปัจจัยอะไรที่ช่วยให้ทุนทางสังคมอยู่ได้ ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน มักจะมีผลต่อทุนทางสังคม อาจจะทำให้ทุนทางสังคมเพิ่มหรือลดลงตรงนี้น่าสนใจ ทำอย่างไรถึงจะทำให้ทุนทางสังคมได้คงอยู่คู่กับชุมชน เพราะในความเป็นจริงทุนทางสังคมอยู่คู่กับสังคมไทยมานาน หากแต่มีบางเหตุบางปัจจัยไม่สามารถให้ทุนทางสังคมคงอยู่หรือไม่ได้มาแสดงบทบาทของตนได้อย่างชัดเจน ในบางพื้นที่แทบจะไม่มีทุนทางสังคมให้เห็น ทั้งๆ ที่ทุนทางสังคมอยู่คู่กับคนไทยมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่าการจะให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่จะมีแนวทางอย่างไร

2. ศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการทุนทางสังคมและกระบวนการทุนทางสังคม ในพื้นที่ที่มีลักษณะหลาย ๆ อย่างที่แตกต่างกัน เช่น ศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทเปรียบเทียบกับเขตเมือง ศึกษาในเขตเมืองเทียบกับเขตพื้นที่ชาวเขา ฯลฯ เลือกกรณีศึกษาให้มีความแตกต่างหลากหลาย

เป็นการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นพัฒนาการ การเกิด ปัจจัยภายในภายนอก ที่แสดงให้เห็น การดำรงอยู่และการสูญเสียไปของทุนทางสังคม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นพลวัตของทุนทางสังคมที่เกิดขึ้น ได้ในพื้นที่ที่มีเหตุและปัจจัยต่างกัน

3. ศึกษาเรื่องการสร้างความน่าอยู่ของชุมชนให้เป็นในเชิงเจาะลึกในประเด็นย่อย ๆ ลงไปอีก เช่น อาจจะศึกษาความน่าอยู่ของชุมชนในการทำเกษตรปลอดสาร ศึกษาความน่าอยู่ในระดับครัวเรือนว่า เมื่อจะทำให้ความน่าอยู่ของชุมชนยั่งยืน ความน่าอยู่ในระดับครัวเรือนควรเป็นอย่างไรหรือศึกษาความน่าอยู่ที่เกิดในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีในชุมชน ซึ่งตรงนี้จะเป็นการพัฒนาและสร้างรากฐานที่แน่นแฟ้นให้กับการทำงานเรื่องหมู่บ้านน่าอยู่ และเป็นความรู้ให้กับผู้ที่สนใจจะศึกษาความน่าอยู่ในพื้นที่อื่น ๆ

4. ศึกษาเปรียบเทียบการจัดทำโครงการหมู่บ้านน่าอยู่ในแต่ละพื้นที่ว่า มีกระบวนการทุนทางสังคมที่ทำให้เกิดความน่าอยู่ในชุมชน เหมือนหรือต่างกันอย่างไร อะไรคือปัจจัยที่เหมือนหรือต่างในกระบวนการนั้น ๆ เพื่อให้เห็นถึงความชัดเจนในความแตกต่างที่เกิดขึ้น ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ที่ต่างกัน ผลของความน่าอยู่อาจจะออกมาต่างกันหรือเหมือนกัน ซึ่งถือเป็นผลการศึกษาน่าสนใจ